

Opis źródła:

II wojna światowa dla Polski od początku nie obejmowała tylko pól walki, ale była nastawiona na wyniszczenie społeczeństwa. Wraz z wycofującymi się oddziałami polskimi zaczęły przemieszczać się rosnące rzesze cywilnych uciekinierów, którzy szukali ratunku w głębi kurczącego się z każdym dniem kraju. Wszelkie nadzieje na odnalezienie ocalenia w swojej Ojczyźnie zostały utracone 17 września 1939 r., kiedy ZSRR zaatakował Polskę. Decyzja prezydenta, rządu i Naczelnego Wodza o ewakuacji do sąsiednich, sojusznicznych i neutralnych państw – najpierw do Rumunii i na Węgry – zapoczątkowała niespotykany dotąd w dziejach polskiego exodus. Rzeka polskich uchodźców zalewała nieprzygotowane na taki stan rzeczy życzliwe Polsce kraje, które jednak same borykały się ze społecznymi i materialnymi problemami. Fala ta rozlała się następnie po Europie i świecie, aby wraz z kolejnymi państwami wchodzącymi do wojny, przybrać rozmiar humanitarnego potopu. Cywilni uchodźcy zostali objęci opieką ze strony państw przyjmujących, które były wspierane przez działające tam polskie, amerykańskie i brytyjskie organizacje charytatywne, a oficerowie i żołnierze, pomimo internowania, nie napotykali ze strony lokalnych władz na większe problemy w organizacji „ucieczek” do Francji, gdzie tworzone Armie Polską. Powołanie za zgodą władz francuskich Rządu RP w Paryżu, przeniesione potem do Angers, było kluczowym wydarzeniem z punktu widzenia prawa międzynarodowego. Uznając polskie władze państwowe, placówki konsularne i dyplomatyczne oraz delegując swoich przedstawicieli, potwierdzono tym samym trwałość członkostwa Polski w międzynarodowej społeczności. Ogromną rolę o organizowaniu pomocy humanitarnej dla polskich uchodźców odegrała także Amerykańska Komisja Pomocy Polakom, potocznie zwana Komitetem Hoovera¹.

Miejsce wydania:

---

¹ *Organizacja pomocy dla polskich ofiar wojny wrzesień 1939 – czerwiec 1940*, oprac. R. Gębicki, E. Kołodziej, K. Smolana, Kraków 2022, s. 9–11; K. Stasiński, *Polscy uchodźcy na Węgrzech w latach 1939–1945*, „Przegląd Historyczny” 1961, t. 52, z. 2, s. 247–253; J. Puciłowski, *Polacy na Węgrzech w latach 1939–1945. O wspólną granicę*, w: *Liczba i rozmieszczenie Polaków w świecie*, cz. 1, red. W. Wrzesiński, Wrocław 1981, s. 268–280; T. Dubicki, *Działalność Amerykańskiej Komisji Pomocy Polakom na rzecz uchodźców polskich w Rumunii w latach 1939–1945*, „Dzieje Najnowsze” 1991, R. 23, z. 4, s. 25–34; E. Kołodziej, *Rola placówek dyplomatycznych i konsularnych w latach 1939–1945*, w: *Władze RP na obczyźnie podczas II Wojny Światowej 1939–1945*, red. Z. Błażyński, Londyn 1994, s. 774–820; W. Michowicz, *Służba dyplomatyczna w dobie klęski wrześniowej i uchodźstwa rządu we Francji (wrzesień 1939 – czerwiec 1940)*, w: *Historia dyplomacji polskiej*, t. 5: 1939–1945, red. Tenże, Warszawa 1999, s. 9–26; A. Pachowicz, *Towarzystwo Opieki nad Polakami we Francji 1941–1944*, Toruń 2013, *passim*.

Organizacja pomocy dla polskich ofiar wojny wrzesień 1939 – czerwiec 1940, oprac. R. Gębicki, E. Kołodziej, K. Smolana, Kraków 2022, s. 331–333.

Miejsce przechowywania źródła:

AAN, Poselstwo RP w Bernie, sygn. 553, s. 1–7 (maszynopis, oryginał).

Tekst źródła:

Organizacja pomocy dla polskich ofiar wojny wrzesień 1939 – czerwiec 1940, oprac. R. Gębicki, E. Kołodziej, K. Smolana, Kraków 2022, s. 331–333.

Dokument nr 248

1940 styczeń 24, Angers – Tajne pismo Jana Ciechanowskiego, sekretarza generalnego Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP, do Poselstwa RP w Bernie w sprawie działalności Rządu RP w zakresie organizacji międzynarodowej pomocy dla ludności polskiej w kraju oraz na uchodźctwie.

W ciągu ostatnich tygodni działalność Rządu Polskiego koncentrowała się nad następującymi zagadnieniami:

a) Zorganizowanie możliwie energicznej akcji pomocy międzynarodowej dla ludności polskiej w kraju, w Rumunii, na Węgrzech i na Litwie. Organizacja tej akcji, powierzona panu dr. Rajchmanowi, zmierza do skoncentrowania całej działalności Komitetów Pomocy Reliefowej pod przewodnictwem Hoovera na wzór akcji przezeń podjętej w czasie [I] wojny światowej w Belgii. Usiłowania te napotykają jeszcze na poważne trudności. Przede wszystkim wyłoniły się przeszkody [w] uzgodnieniu akcji pomiędzy Amerykańskim Committee for Relief (Comporel) a Amerykańskim Czerwonym Krzyżem. Trudności te zostały częściowo pokonane i wydaje się, że scalenie działalności – co się tyczy terenu amerykańskiego – można uważać jako zasadniczo osiągnięte.

Dalsze trudności powstały już na terenie międzynarodowego uzgodnienia działalności reliefowej. Całokształt akcji reliefu dla Polski jest przez Rząd Polski przewidziany jako wspólny wysiłek ze strony Wielkiej Brytanii, Francji, Polski i Komitetu Hoovera. Przeprowadzono w celu uzyskania takiej współpracy rozmowy w Londynie, Paryżu i Waszyngtonie. Projekt nasz przewidywał, że każde z państw alianckich wniesie swój udział pieniężny (Rząd Polski ma ze swej strony na razie wnieść milion dolarów, która to suma będzie z czasem zwiększona w miarę dalszego rozwoju akcji ratunkowej). W Stanach Zjednoczonych

na wstępie przewidywano aport miesięcznie ze składek i zbiórki około ½ miliona dolarów, co obecnie wydaje się wątpliwe, gdyż ofiarność amerykańska podobno maleje. Ze strony Francji w najlepszym razie można by liczyć na stosunkowo bardzo niewielkie sumy, co jest zrozumiałe, gdy się zważy zastój we Francji w związku z wojną, specyficzną niechęć Francuzów do ofiar pieniężnych, ilość uchodźców obcych na terenie Francji od lat: z Niemiec, Czechosłowacji, Austrii, Hiszpanii, Polski.

Co się tyczy Anglii, to zauważamy, w sferach urzędowych, dążenie do uprzedniego sprecyzowania wysokości aportu Stanów Zjednoczonych przed ustaleniem udziału Anglii. Również w Anglii napotyka problem reliefu na przeszkodę, wynikające z ograniczeń transferu pieniędzy, z zagadnienia blokady Niemiec itp.

Przewidywane na połowę stycznia posiedzenia reprezentantów aliantów (Wielkiej Brytanii, Polski, Francji i Hoovera) w Londynie, dla ostatecznego ustalenia akcji ratunkowej i jej rozmiarów, na razie zostało odłożone i przewidywany jest w najbliższym czasie pobyt dr. Rajchmana w Ameryce, aby sprawę koordynacji posunąć naprzód.

W ostatniej fazie (24 stycznia) zawiadamia nas Waszyngton, że Hoover uzależnia swą akcję od zgody Niemiec, aby rozdawnictwo na miejscu w Polsce odbywało się pod osobistym dozorem 15 delegatów Komitetu Hooverowskiego, podobnie jak to miało miejsce w Belgii. Od przyjęcia tego warunku Hoover uzależnia swą akcję. Niestety, przyjęcie przez Niemcy tego warunku wydaje się co najmniej wątpliwe.

b) Profesor Adam Żółtowski znajduje się od końca grudnia w Kownie, dokąd wyjechał w cichym porozumieniu z Rządem Litewskim, aby z ramienia Rządu Polskiego zajmować się sprawami naszego uchodźstwa i wynikającymi stąd zagadnieniami. Pan Minister Spraw Zagranicznych utrzymuje z nim stały kontakt [...].

Słowniczek pojęć.

Angers – miasto w zachodniej Francji; od października 1939 do czerwca 1940 r. mieściła się w nim siedziba Rządu Rzeczypospolitej Polskiej na emigracji

[<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Angers;3869467.html>]

Jan Ciechanowski – (1887–1973) ziemianin i dyplomata, od końca września 1939 do połowy grudnia 1940 r. był sekretarzem generalnym polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych w Angers i Londynie, po czym mianowano go ambasadorem RP w Waszyngtonie

[<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Ciechanowski-Jan-Maria;3886466.html>]

Berno – miasto w zachodniej Szwajcarii

[<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Berno;3876456.html>]

Rajchman – Ludwik Rajchman: (1881–1965) lekarz, higienista i bakteriolog i higienista; założyciel i pierwszy dyrektor Państwowego Zakładu Higieny; współorganizator Komisji Epidemiologicznej Ligi Narodów, od 1921 r. dyrektor Sekcji Zdrowia Ligi Narodów i współzałożyciel UNICEF-u

[<https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/ludwik-witold-rajchman>]

Komitet Pomocy Reliefowej pod przewodnictwem Hoovera – (Commission for Polish Relief; potocznie: Komitet Hoovera) amerykańska organizacja, powstała we wrześniu 1399 r., której celem było dostarczanie pomocy humanitarnej dla Polski

[https://pl.wikipedia.org/wiki/Commission_for_Polish_Relief]

Adam Żółtowski – (1881–1958) historyk i filozof, po 1939 r. przebywał w Wielkiej Brytanii; założył Polski Ośrodek Naukowy w Londynie

[<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Zoltowski-Adam;4003120.html>]

Kowno – miasto w środkowej części Litwy; po I wojnie światowej było stolicą Litwy

[<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Kowno;3926677.html> (dostęp dn. 29 VI 2024 r.)].

Pytania do źródła.

Pytania dla uczniów szkoły podstawowej i uczniów szkoły średniej (poziom podstawowy):

1. Gdzie bezpośrednio po wkroczeniu Armii Czerwonej na polskie ziemie we wrześniu 1939 r. ewakuowano władze państwowe? Dlaczego Polacy zostali tam internowani?
2. Które kraje przyjmowały polskich uchodźców wojennych?
3. Jakie trudności w udzielaniu pomocy Polakom powstały w poszczególnych, wymienionych przez dokument państwach?
4. Który z wymienionych krajów – w twoim przekonaniu – wykazał najwięcej chęci do udzielania Polsce pomocy?
5. Co na podstawie przedstawionego źródła można powiedzieć o sprawności polskiej dyplomacji w ówczesnych warunkach wojennych?
6. Wymień siedziby rządu Rzeczypospolitej Polskiej na emigracji w czasie II wojny światowej.

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony): pytania dla poziomu podstawowego, a ponadto:

1. Scharakteryzuj położenie międzynarodowe Polski w przededniu wybuchu II wojny światowej i jego wpływ na pomoc udzielaną po rozpoczęciu działań wojennych.
2. Przedstaw bilans wojny obronnej z punktu widzenia strat cywilnych.

3. Opisz metody prowadzenia działań wojennych wobec ludności cywilnej przez nazistów i Sowietów.

Literatura pomocnicza:

Biegański W., *Uchodźcy polscy na Węgrzech w latach 1939–1945*, w: *Antyhitlerowska działalność Polaków na Węgrzech i Bałkanach*, red. nauk. W. Góra, S. Okęcki, Warszawa 1971, s. 5–51.

Deaconu L., Dubicki T., *Cywilni uchodźcy polscy w prowincji Oltenia (Rumunia) w latach 1939–1946*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Politologia” 1988, t. 18, s. 67–83.

Dubicki T., *Działalność Amerykańskiej Komisji Pomocy Polakom na rzecz uchodźców polskich w Rumunii w latach 1939–1945*, „Dzieje Najnowsze” 1991, R. 23, z. 4, s. 25–38.

Dubicki T., *Kontakty między polskimi ośrodkami uchodźczymi na Węgrzech i w Rumunii w latach 1939–1945*, „Biuletyn Instytutu Filozoficzno-Historycznego WSP w Częstochowie” 1995, nr 6/2, s. 50–54.

Dubicki T., Sowiński-Krupka A., *Warunki życia uchodźców polskich w Rumunii w latach 1939–1945*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Politologia” 1988, t. 18, s. 53–66.

Joniec T., *Polska służba konsularna 1918–1995*, Warszawa 1996, s. 38–62.

Kołodziej E., *Rola placówek dyplomatycznych i konsularnych w latach 1939–1945*, w: *Władze RP na obczyźnie podczas II Wojny Światowej 1939–1945*, red. Z. Błażyński, Londyn 1994, s. 774–820.

Michowicz W., *Służba dyplomatyczna w dobie klęski wrześniowej i uchodźstwa rządu we Francji (wrzesień 1939 – czerwiec 1940)*, w: *Historia dyplomacji polskiej*, t. 5: 1939–1945, red. Tenże, Warszawa 1999, s. 9–26.

Pachowicz A., *Opieka duszpasterska nad Polakami we Francji w latach 1939–1944*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 2018, t. 27, nr 4, s. 33–44

Pachowicz A., *Towarzystwo Opieki nad Polakami we Francji 1941–1944*, Toruń 2013.

Puciłowski J., *Polacy na Węgrzech w latach 1939–1945. O wspólną granicę*, w: *Liczba i rozmieszczenie Polaków w świecie*, cz. 1, red. W. Wrzesiński, Wrocław 1981, s. 263–296.

Rumuński azyl. Losy Polaków 1939–1945, red. A. Wancierz-Gluza, Warszawa 2009.

Stasiński K., *Polscy uchodźcy na Węgrzech w latach 1939–1945*, „Przegląd Historyczny” 1961, t. 52, z. 2, s. 247–269.

Najważniejsze cezury.

Omawiane źródło pochodzi z 1940 r. Trwa II wojna światowa. W marcu kończy się wojna zimowa: na mocy pokoju moskiewskiego Finlandia za cenę zachowania niepodległości zgadza się na utratę Przesmyku Karelskiego i część Karelii. W kwietniu Niemcy atakują Norwegię. Premierem zostaje kolaborujący z nazistami Vidkun Quisling. Na podstawie rozkazu Heinricha Himmlera założono obóz koncentracyjny Auschwitz. W Katyniu, Charkowie i Miednoje NKWD wymordowało kilkanaście tysięcy polskich oficerów. W maju Niemcy zaatakowały Francję, Holandię i Belgię. Urząd premiera Wielkiej Brytanii objął Winston Churchill. Jeszcze w maju Holandia i Belgia kapitulują przez Niemcami. Wtedy także rozpoczęła się ewakuacja wojsk brytyjskich i części francuskich z Dunkierki do Wielkiej Brytanii. Alianci odbili Narwik. W czerwcu nastąpiła kapitulacja wojsk norweskich, co pociągnęło za sobą wycofanie się aliantów z Norwegii. Włochy wypowiedziały wojnę Francji. Również w czerwcu Niemcy zajęły Paryż, a Armia Czerwona wkroczyła na tereny Litwy, Estonii i Łotwy. Premierem Francji został Philippe Pétain. Na mocy porozumienia rozejmowego między Niemcami a rządem Pétaina w nieokupowanej części Francji utworzono tzw. Wolną Francję z rządem w Vichy. W lipcu na Litwie, Łotwie i Estonii, pod okupacją sowiecką i w atmosferze strachu odbyły się wybory do „sejmu ludowego”. W sierpniu z części Besarabii odebranej Rumunii proklamowano Mołdawską Socjalistyczną Republikę Radziecką. Do ZSRR zostały wcielone Litwa, Łotwa i Estonia. We Francji powstał Komitet Wolnej Francji z gen. Charles’em de Gaulle’em na czele. Od sierpnia do października trwała bitwa o Wielką Brytanię. We wrześniu władzę dyktatorską w Rumunii objął premier Ion Antonescu. W tym samym miesiącu Niemcy, Włochy i Japonia zawarły porozumienie o zabarwieniu militarnym i politycznym, czyli Pakt Trzech. W październiku nastąpił włoski atak na Grecję. Już w następnym miesiącu Grecy przystąpili do ofensywy i wyparli Włochów z terytorium Grecji. W grudniu miała miejsce brytyjska ofensywa przeciw wojskom włoskim w Afryce. Większość sił 10. armii włoskiej została rozbita, a Brytyjczycy wkroczyli do Cyranejki.

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord: Karolina Maciaszek